

نقش باورهای توحیدی مادر در ولایت‌پذیری و ولایت‌مداری فرزندان از منظر روایات

نویسنده مسئول: فرشته اسدی*

نجمه سوری

چکیده

تربیت فرزندان بر اساس آموزه‌های دینی، از مهم‌ترین وظایف والدین در اسلام است. در این میان، نقش مادر به عنوان اولین مربی و شکل‌دهنده شخصیت کودک، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این پژوهش با هدف بررسی تأثیر باورهای توحیدی مادر بر ولایت‌پذیری و ولایت‌مداری فرزندان، به تحلیل این موضوع از منظر روایات می‌پردازد. با تبیین مفاهیم کلیدی توحید، ولایت، ولایت‌پذیری و جایگاه مادر در تربیت، نشان داده می‌شود که چگونه باورهای عمیق مادر به توحید، از طریق ایجاد محیطی معنوی در خانه، الگوسازی رفتاری، آموزش مستقیم و انتقال مفاهیم دینی، می‌تواند تأثیر بسزایی در شکل‌گیری باورهای ولایی فرزندان داشته باشد و آنان را به سوی اطاعت از اوامر الهی و پیروی از اولیای دین سوق دهد. این پژوهش با روش کتابخانه‌ای توصیفی-تبیینی و استناد به روایات معتبر، به بررسی برخی از ابعاد این تأثیر پرداخته است.

کلمات کلیدی: باور توحیدی، ولایت، ولایت‌پذیری، ولایت‌مداری.

مقدمه

شالوده و سنگ بنای تفکر هر انسان را اعتقادات و باورهای او تشکیل می‌دهند. باورهای اولیه در محیط خانواده و از دامان مادر در مزرعه مهیای کشت کودک کاشته شده و توأمان با رشد شخصیت و یافتن هویت فردی او، پرورش می‌یابد. از این روی مادر اولین و تأثیرگذارترین مربی انسان است. مادر می‌تواند با تربیت صحیح و ایجاد باورهای درست که ناشی از آموزه‌های اصیل اسلامی است، بستر را برای ولایت پذیری و ولایت مداری فرزندان مهیا سازد. مسئله ولایت و سرپرستی با تاریخ بشر گره خورده است و به جغرافیا و فرهنگ ویژه‌ای تعلق ندارد و سیره عقلا بر آن استقرار و استمرار یافته است. اگر زندگی جمعی بشر را فطری بدانیم، ولایت جزء لاینفک زندگی جمعی است (باقی نصرآبادی، ۱۳۸۷، ش ۱۵، ص ۷۹). اطاعت فرزندان از والدین خود اولین تمرین برای ولایت-پذیری آنان در سطح خانواده است.

جایگاه مادر به عنوان محوری‌ترین عنصر در تربیت نسل که همواره مورد هجمه‌های گوناگون با طرح موضوعاتی همچون تساوی حقوق زن و مرد، زن زندگی آزادی و تحقیر نقش مادری قرار گرفته، از درجه اهمیت بالایی برخوردار است. دشمنان معاند در صددند زن را از عفت و پرورش دهندگی که در ذات او نهاده شده، دور کرده تا از این طریق بنیان‌های خانواده را متزلزل ساخته و جامعه را به سمت تباهی سوق دهند و راه نفوذ و سلطه را برای خویش هموار سازند. پس ضرورت دارد مادر به عنوان رهبر و راهنمای فرزند از اعتقادات عمیق توحیدی برخوردار باشد، تا بتواند در تربیت نسل ولایت‌پذیر که منجر به داشتن جامعه ولایت مدار و آرمانی می‌شود به احسن وجه نقش آفرینی کند.

مفهوم‌شناسی

معنای لغوی و اصطلاحی باور

«باور» در فرهنگ لغت دهخدا به معنای قبول، تصدیق سخن، اعتقاد و یقین است (دهخدا، علی اکبر، ج ۱، بخش ۲، ص ۳۵۵). باور؛ عمل، حالت یا عادت ذهنی است برای اعتماد کردن به کسی یا چیزی است. پذیرش ذهنی یک موضوع، سخن یا واقعیت به عنوان حقیقت (باور داشتن، باور کردن) (صدری افشار، حکمی، ۱۳۸۱، ص ۱۹۴).

نزد معرفت شناسان «باور» به معنای پذیرش یک مطلب است (خزاعی، ۱۳۹۳، ص ۸). این مفهوم فراتر از شناخت است و تا قلب انسان به یک مطلب اذعان نکند و با تمام وجود خود آن را تصدیق ننماید باوری شکل نمی‌گیرد. از این رو «باور» مفهومی است شامل شناخت و ادراک قلب چنانچه ادراک قلبی از نیازهای انسان با شناخت وی هماهنگ باشد، موجب تصدیق قلبی نسبت به آن شناخت خواهد شد و شناخت یقینی را شکل می‌دهد. این تصدیق موجب باارزش شمردن متعلق شناخت و التزام به آن است (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص ۴۱۰-۴۱۱؛ نوری، ۱۳۹۶؛ دهقان، ۱۳۹۶).

معنای لغوی و اصطلاحی توحید

واژه «توحید» مصدر باب «تفعیل» و به معنای «یکتا و یگانه دانستن» و از ریشه «وَحَدَّ» به معنای انفراد است. «واحد» به چیزی گفته می‌شود که تنهاست و دومی ندارد: «إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ^۱». البته به معنای موجود «بسیط» نیز هست؛ یعنی موجودی که جزء ندارد و به دور از ترکیب است؛ در ذات خود نظیری ندارد و یگانه و بی همتاست در اصطلاح این معنای دوم را «أحد» می‌نامند. به این دو باور «توحید ذاتی» گفته می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۸۵۷؛ صدرالمتألهین، ۱۳۶۸، ج ۶، ص ۱۱؛ جوادی آملی، ۱۳۸۳، ص ۲۰۲، ۲۰۱) همچنین «توحید» به معنای یکی بودن صفات خداوند با ذات اوست که «توحید صفاتی» نام دارد. نیز «توحید» به معنای اعتقاد به خداوند به مثابه مبدأ تمام افعال است که در اصطلاح به این اعتقاد «توحید افعالی» می‌گویند (صدرالمتألهین، ۱۳۶۸، ج ۶، ص ۱۲۰-۱۱۹؛ مصباح یزدی، ۱۳۸۴، ص ۱۳۶؛ نیز ر.ک: جوادی آملی، ۱۳۸۳، ۲۸۹-۳۱۱ و ۳۷۹).

توحید در اصطلاح عبارت است از اعتقاد قطعی به وحدانیت و یکتایی خداوند در ذات، صفات و افعال خویش و عمل کردن براساس این اعتقاد (سعیدی‌مهر، همان، ج ۱، ص ۶۹).

توحید دو گونه نظری و عملی را شامل می‌شود منظور از «توحید نظری» اندیشه‌های توحیدی است، و «توحید عملی» نشان دادن و اثبات باورهای توحیدی در عمل و رفتار موحدانه است (موسوی‌نژاد، امیری، ۱۴۰۱، ص ۲).

معنای لغوی و اصطلاحی ولایت

ولاء به فتح «واو» و ولایت به کسر «واو» در «ولی، مولی، اولی» و امثال این موارد از ماده (و، ل، ی) اشتقاق یافته‌اند. این واژه از پرکاربردترین واژه‌های قرآن کریم می‌باشد که به صورت‌های مختلفی به کار رفته است. «ولایت» واژه‌ای عربی است که از کلمه «ولی» گرفته شده است (مطهری، ۱۳۶۹، ج ۱، ص ۱۳). در لغت عرب، «ولی» به معنای آمدن چیزی است در پی چیز دیگر، بی آنکه فاصله‌ای در میان آن دو باشد که لازمه‌ی چنین توالی و ترتبی، قرب و نزدیکی آن دو به یکدیگر است. از این رو این واژه با هیئت‌های مختلف (به فتح و کسر) در معانی «حُبّ و دوستی»، «نصرت و یاری»، «متابعت و پیروی» و «سرپرستی» استعمال شده، که وجه مشترک همه این معانی همان قرب معنوی است.

منظور از واژه ولایت در بحث امامت آخرین معنای مذکور یعنی «سرپرستی» است (جوادی آملی، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۵۹۲).

اما آنچه مهم‌تر است ولایت به (کسر واو) است و نجات و سعادت کلی مال کسی است که اهل ولایت گردد و این انوار الهی را واسطه رب العالمین بداند. امر و نهی آنان را امر و نهی خدا دانسته و مولای خویش قرار دهند (دستغیب، ۱۳۶۳، ص ۱۲۸). لذا هر کس ولایت‌پذیر باشد، به درک مفهوم این کلمه رسیده، سعادت دنیوی و اخروی نیز پیدا خواهد کرد.

این پژوهش با روش کتابخانه‌ای سعی در یافتن پاسخی به این سوال که «نقش باورهای توحیدی مادر در ولایت‌پذیری و ولایت‌مداری فرزندان چیست؟» داشته و بر این اساس با فرضیه تأثیر مستقیم اعتقادات و باورهای مادر بر فرزندان و نتیجه اعتقادات

^۱. سوره بقره آیه ۱۶۳.

توحیدی و ولایت‌پذیری مادر پرورش نسل و در نهایت جامعه ولایت‌مدار خواهد شد؛ به کنکاش و بررسی در متون و مقالات در این زمینه پرداخته است.

پیشینه تحقیق

مقاله نقش مادر در تربیت کودک از منظر آموزه های اسلامی (خیری، نعمتی، ساجدی، ۱۳۹۹) جهاتی که مادر باید در تربیت کودک مد نظر قرار دهد بررسی شده است. جهاتی همچون توجه به روح و روان کودک، توجه به جسم و تغذیه او پرورش صفات مطلوب جهت دادن به فکر کودک و

نقش شخصیت مادر در تربیت دینی فرزند (اسکندری‌نژاد، ۱۳۸۹). در این مقاله تصویر شخصیت اسلامی مادر به عنوان موثرترین مربی دینداری فرزند ترسیم شده و جهات و چگونگی تاثیر پذیری از این شخصیت مورد تحلیل قرار گرفته است. تأثیر رفتاری مادران تراز انقلاب اسلامی در تربیت دینی فرزندان در اندیشه‌های قرآنی امام خامنه‌ای (فرجی، دارابی، ۱۴۰۲) مقاله دیگری است که ضمن تأکید بر نقش مادر در تکوین و تحول شخصیت فرزند، به بیان دیدگاه‌های مقام معظم رهبری در تبیین نقش عاطفی، شناختی و رفتاری مادران تراز انقلاب اسلامی می‌پردازد.

جایگاه ولایت‌پذیری و ولایت‌مداری در اسلام و عوامل موثر بر تحکیم آن مبتنی بر قرآن کریم و روایات معصومین E (خارستانی، سیفی، ۱۴۰۲) عنوان مقاله‌ای است که هدف از آن بررسی مولفه‌های ولایت‌مداری و عوامل موثر بر تحکیم آن بر مبنای آیات و روایات معصومین > است که شامل بخش‌های از قبیل آثار روحی و معنوی ولایت‌مداری، پیامدهای زیان‌بار تکذیب و مخالفت با ولایت است.

تبیین جایگاه مادر در سبک زندگی اسلامی با تأکید بر آیات و روایات (انصافی‌مهربانی، بیگی، ۱۳۹۵) عنوان مقاله‌ی دیگری است که به نقش مادر و خانواده در تعیین سبک زندگی پرداخته و سبک زندگی اسلامی را الگوی موفق بیان می‌کند.

رابطه توحید و ولایت

از مباحث مهم و بنیادی حوزه اندیشه اسلامی، بحث در مورد ارتباط ناگسستنی میان توحید و ولایت است. عدم درک صحیح رابطه این دو اصل منجر به انحراف در تفکر و مذهب می‌شود که نمونه آن وهابیت تکفیری و شیعه غالی است (جوادی، ۱۳۹۳). در آیات قرآن کریم ولایت حقیقی، ولایت خداوند متعال است و تمام ولایت‌ها با این ولایت برمی‌گردند؛ از همین روی قرآن کریم ولایت را منحصر در خداوند بیان می‌کند: « أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قُلْ فَلِلَّهِ هُوَ الْوَلِيُّ » (جوادی، ۱۳۹۳، ص ۵).

با مطالعه سیره ائمه اطهار > و روایاتی که از ایشان به سند معتبر به ما رسیده، درمی‌یابیم اولیاء الهی و معصومین > هدفی جز دعوت به توحید و حقیقت‌بندگی نداشتند، که تداوم رسالت رسول خاتم > است و در این راه حتی از جان و مال و فرزندان خود گذشتند. ائمه اطهار به عنوان جانشینان پیامبر، مظهر صفات الهی و واسطه فیض الهی به شمار می‌روند.

۱. (آیا به جای خداوند سرپرستان دیگری گرفته‌اند، با آنکه تنها خدا سرپرست واقعی) است. سوره شوری آیه ۹.

اطاعت از آن‌ها در واقع اطاعت از خداوند و تجلی توحید در زندگی انسان است. سیره و گفتار ائمه راه رسیدن به معرفت توحیدی است. ایشان با تعلیمات خود، انسان را به فهم عمیق‌تری از توحید و صفات الهی رهنمون می‌شوند. آن‌ها با تفسیر آیات قرآن و بیان احادیث، ابعاد پنهان توحید را آشکار می‌سازند.

ولایت اهل بیت به عنوان معیاری صحیح از تحریف توحید جلوگیری می‌کند. به طور نمونه تفسیرهای نادرستی که در طول تاریخ اسلام از توحید ارائه شده، منجر به شکل‌گیری عقاید انحرافی مانند تشبیه و تجسیم و کرامیه شده است، که اهل بیت همواره ضمن رد این انحرافات در مقابل اقدام به تبیین و روشنگری می‌کردند. در خطبه دوم نهج البلاغه حضرت امیر؟ می‌فرماید: «هیچ کسی را از این امت قیاس با آل محمد (ص) نتوان کرد و آنان را که نعمت ارشاد و هدایت آل محمد از سقوط نجات داده است نمی‌توان با آن پیشوایان الهی مساوی گرفت»^۱ (دشتی، ۱۳۸۵، ص ۲۹).

جایگاه مادر در تقویت باورهای توحیدی

ریشه‌های رشد و ترقی انسان در حریم پر قداست خانواده که در کلام رسول خدا ﷺ محبوب‌ترین بنای هستی است، استحکام می‌یابد. از نگاه ارزش‌های دینی خانواده باغ پرطراوتی است که مادر به عنوان باغبان نقش مهمی در شکوفایی و به ثمر رسیدن میوه‌های این باغ که فرزندان هستند، ایفا می‌کند (افروز، ۱۳۹۸، ص ۱۲).

با دقت در برخی آیات قرآن کریم درمی‌یابیم که خداوند از مادر به عظمت یاد کرده و مقام وی را ستوده است. وحی و الهام مستقیم خدا به مادر موسی ﷺ، اظهار ارادت و نیکی عیسی؟ به مادر، بیان زحمات و رنج‌های مادر در قرآن کریم و همچنین دستور حق تعالی به احسان و نیکی به پدر و مادر، همه گواه والایی جایگاه مادر است (انصافی‌مهربانی، بیگی، ۱۳۹۵، ص ۱۲). پیامبر اکرم ﷺ در تبیین مقام مادر می‌فرماید: «أَلَجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَمَاتِ» بهشت، زیر پای مادران است.^۲

امام خمینی رحمه الله با بهترین بیان، مادر و جایگاه فردی و اجتماعی وی را توصیف کرده و ارزش کار تربیتی او را با کار پیامبران هم‌تراز دانسته است. ایشان در این باره می‌فرماید: «این مادری که بچه در دامن او بزرگ می‌شود، بزرگ‌ترین مسئولیت و شریف‌ترین شغل را دارد. شریف‌ترین شغل در عالم، بزرگ کردن یک بچه است و تحویل دادن یک انسان است به جامعه. این همان بود که خدای متعال، در طول تاریخ برای آن، انبیا را فرستاد. در طول تاریخ، از آدم تا خاتم، انبیا آمدند تا انسان بسازند (مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۴، ص ۱۲۸).

خدمت مادر به جامعه، از خدمت معلم بالاتر است و این امری است که انبیا می‌خواستند (همان، ص ۱۳۳). امام با تأکید بر جایگاه والای فردی و اجتماعی مادر، کار تربیتی وی را ارزشمندتر از کار معلمان و ادامه وظیفه پیامبران الهی معرفی کرده است. ایشان در راه‌کاری اخلاقی به مادران می‌فرماید: «شما می‌توانید بچه‌هایی تربیت کنید که حفاظت از انبیا بکنند، حفاظت از آمال انبیا بکنند. شما هم خود حافظ باید باشید و هم نگهبان درست کنید» (همان، ص ۱۲۹).

^۱ . لَا يُقَاسُ بِآلِ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) مِنْ هَذِهِ الْأَلَمَةِ أَحَدٌ وَلَا يُسَوَّى بِهِمْ مَنْ جَرَتْ نِعْمَتُهُمْ عَلَيْهِ أَبَدًا.

^۲ . منتخب میزان الحکمه، ص ۵۵۲.

تربیت بر اساس آموزه‌های ولایی

مادر ولایت‌مدار، فرزندان خود را بر اساس آموزه‌های ولایی تربیت می‌کند و آن‌ها را با وظایف و مسئولیت‌های خود در قبال امام زمان (عج) آشنا می‌کند. برای مثال موضوع انتظار فرج را به فرزندان خود بنا بر اقتضای سن و درک آنان می‌آموزد که منتظر ظهور امام زمان باشند و برای تعجیل در فرج ایشان دعا کنند.

مسئله حمایت و نصرت چه در زمان ظهور و چه اکنون که امام زمان در غیبت هستند و نایب برحق او زمام دار مسلمانان جهان است را برای فرزندان تبیین کند و تبعیت از ولی فقیه زمان را تأکید نماید چرا که تبعیت از امامان معصوم B و پیامبر α و خداوند متعال است که نتیجه آن خیر و عاقبت نیک است.

مادری که خود ولایت‌مدار است، در انتخاب همسر برای فرزندان خود نیز، به این موضوع اهمیت می‌دهد. او تلاش می‌کند که فرزندان با افرادی ازدواج کنند که دارای باورهای دینی و ولایی مشترک باشند، تا بتوانند خانواده‌ای مؤمن و ولایت‌مدار تشکیل دهند و در ادامه نسلی معتقد و سرباز و گوش به فرمان اوامر امام خود تربیت کنند.

الگوهای ولایت‌مدار در تاریخ

شاخص‌ترین الگوی ولایت‌مداری در صدر اسلام بانوی دو عالم حضرت صدیقه طاهره E هستند. ایشان اولین شهید مدافع ولایت بوده که به انحاء مختلف تا پای جان در برابر جریان باطل و ضد ولایت ایستادگی کردند و درس ولایت‌مداری و دفاع از حریم ولایت را به عالم آموختند.

تاریخ تشیع با نام یک سلسله از شیفتگان و شیدایان و جانبازان سر از پا نشناخته ولایت توأم است. صحابه، دوستان اهل بیت > و یاران سیدالشهداء همگی از ساغر ساقی ولایت سرمست شده بودند، از همین رو حقایقی را در خشت خام می‌نگریستند که دیگران در آینه نمی‌دیدند. از جاذبه و تأثیر خاص معنوی برخوردار بودند که موجب حسرت و غبطه برای جامانگان از کشتی نجات تا به قیامت هستند.

البته از میان الگوها و مصادیق ولایت‌مداری، حضرت ابوالفضل العباس؟ و حضرت زینب > به سبب برخورداری از معرفت و محبت بیشتر به سالار شهیدان از دیگر یاران حضرت، منزلت و مقام والاتری دارند. به همین دلیل سرور آزادگان علاوه بر تکریم عمومی اصحاب به حضرت زینب و علمدار لشکرش عنایت خاصی داشت. حضرت ابوالفضل العباس؟ به عنوان سرداری فداکار و ولایت‌مدار در تاریخ بشیریت شهرت دارد. آن حضرت نه تنها خود در کربلا حضور فعال داشت بلکه سه برادر خود را نیز جهت یاری امام حسین $\equiv$ ترغیب کرد و بنابه نقل تواریخ، دو فرزند خود را نیز جهت تکمیل وفاداری از ولایت تقدیم امام حسین $\equiv$ نمود تا در راه وی قربانی شوند.

آنچه موجب عظمت و جلالت قدر و ولایت اوست، این است که جانبازی و دفاع از ولایت برای عباس؟ به انگیزه برادری، خویشی، پیوند خونی و دیگر اعتبارات موهوم و مرسوم میان مردم صورت نگرفت، بلکه با انگیزه‌ای الهی و با خلوص نیت

در راه پروردگار بود. ایمان حقیقی به ولایت با جانش عجین شده، یکی از صفات بارز او به شمار می‌رفت. ابوالفضل العباس؟ هنگامی که دست راستش قطع شده بود، این حقیقت را با خواندن این رجز بیان کرد: «به خدا قسم، اگر دست راست مرا ببرید، من دست از دامن حسین برنمی‌دارم» (مطهری، ۱۳۶۳، ج ۱، ص ۹۳).

در اینجا می‌توان به تربیت صحیح حضرت ام البنین به عنوان مادر ایشان اشاره کرد زیرا ایشان خودشان اسوه ولایت‌پذیری هستند و همواره فرزندان‌شان را به ادب و اطاعت و نثار جانشان در راه امامت ولایت تشویق می‌کردند.

نتیجه:

جایگاه مادری که خود ولایت‌مدار است، در تربیت فرزندان و شکل‌گیری شخصیت آن‌ها، بسیار ویژه و تعیین‌کننده است. چنین مادری، نه تنها به عنوان یک والد، بلکه به عنوان یک الگو و راهنما، نقش ویژه‌ای در انتقال مفاهیم دینی، به‌ویژه ولایت‌پذیری و ولایت‌مداری، به فرزندان خود ایفا می‌کند. در روایات نقش ولایت به خوبی ترسیم شده و کمال و اصل اساسی دین که توحید باشد منوط به ولایت بیان شده است. توحید و اسلام وقتی کامل است که رهبری معصوم و ولایت در کنار آن باشد. بنابراین مادری که خود ولایت‌مدار است، نعمتی بزرگ برای خانواده و جامعه است. او با تربیت فرزندانی مؤمن، متعهد و ولایت‌مدار، در ساختن جامعه‌ای سالم و پویا، نقشی بی‌بدیل ایفا می‌کند. پیشنهاد می‌شود با توجه به اهمیت نقش مادر، سرمایه‌گذاری‌های هدفمندی در بخش فرهنگ از سوی متولیان امر صورت گرفته که زمینه تحقیقات بیشتر به منظور ایجاد فضا معنوی در خانواده و جامعه انجام شود.

منابع

- قرآن کریم ترجمه آیت اله مکارم شیرازی.
- ابراهیم زاده، عبدالله، ۱۳۶۹، دین باوری و دین داری، زمزم هدایت، قم.
 - اسکندری نژاد، خدیجه، ۱۳۸۹، نقش شخصیت مادر در تربیت دینی فرزند، طهورا سال سوم زمستان ۱۳۸۹ شماره ۷.
 - افروز، غلامعلی، ۱۳۹۸، خانواده متعالی در سایه حاکمیت حقوق عاطفی، فصلنامه خانواده و پژوهش، شماره ۴۶.
 - انصاری، علیرضا، ۱۴۰۲، روش های تربیت فرزند ولایت مدار، دوفصلنامه علمی-تخصصی، شماره ۲.
 - انصافی مهربانی، سپیده، بیگی، نفیسه، ۱۳۹۵، تبیین جایگاه مادر در سبک زندگی اسلامی با تأکید بر آیات و روایات، کنگره بین المللی فرهنگ و دینی.
 - باقی نصرآبادی، علی، ۱۳۸۷، مجله حصون، شماره ۱۵.
 - برازش، علیرضا، ۱۳۹۶، تفسیر اهل بیت، تهران، امیرکبیر.
 - بن بابویه، محمد بن علی، و حسینی طهرانی، هاشم. ۱۴۱۶. التوحید. ۱ ج. قم - ایران، جماعه المدرسين في الحوزة العلمية بقم. مؤسسه النشر الاسلامی.
 - تمیمی، آمدی، عبدالواحد بن محمد، رجایی، مهدی، ۱۴۱۰-۱۹۹۰، غرر الحکم (تصحیح رجایی)، ج ۱. قم - ایران، دار الكتاب الاسلامی.
 - جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۸۳، توحید در قرآن، تنظیم حیدرعلی ایوبی، قم، اسراء.
 - جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۷۸، ولایت فقیه رهبری در اسلام، قم مرکز نشر فرهنگی رجاء، چاپ دوم.
 - جوادی، قاسم، ۱۳۹۳، رابطه توحید و ولایت در آیات و روایات، فصلنامه حدیث حوزه، قم.
 - خزایی، زهرا، ۱۳۹۳، باور دینی، انگیزش و التزام اخلاقی، الهیات تطبیقی، سال پنجم، ش ۱۲، ص ۸۵-۹۸.
 - خیری، یوسف، نعمتی، جواد، ساجدی، اکبر، ۱۳۹۹، نقش مادر در تربیت کودک از منظر آموزه های اسلامی، مجله علمی علوم اسلامی انسانی، شماره ۲۱، ص ۳۰-۱۹.
 - دستغیب، عبدالحسین، ۱۳۶۳، ولایت، تهران، انتشارات ناس، چاپ اول.
 - دشتی، محمد، ۱۳۸۵، نهج البلاغه امام علی؟، بیان حق، قم.
 - دهخدا، علی اکبر، لغت نامه فرهنگ متوسط دهخدا، ناشر: دانشگاه تهران، سال نشر: ۱۳۹۰ ش.
 - دهقان، رحیم، ۱۳۹۶، بررسی تطبیقی ابعاد انگیزشی اخلاقی در اندیشه علامه طباطبایی و فینیس، اخلاق و حیانی، ش ۱۲، ص ۱۲۱-۱۴۳.
 - راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۴۱۲ق، مفردات الفاظ القرآن، تحقیق صفوان عدنان داوودی، دمشق، دارالقلم.
 - سیوطی، جلال الدین، ۱۴۰۴ق، الدرالمشور، نجفی، ج ۸، چ اول، قم مکتبه آیت الله مرعشی.
 - صدرالمتالهین، ۱۳۶۸، الحکمة المتعالیة فی الاسفار العقلیة الاربعه، تحقیق هادی سبزواری و دیگران، قم، مکتبه المصطفوی.
 - طباطبایی، سید محمد حسین، ۱۴۱۷ق، المیزان فی تفسیر القرآن، چ پنجم، قم، جامعه مدرسین.

- عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۱۲ق، وسائل الشیعه، ج ۱، قم موسسه ال البيت
- غفاری، علی اکبر، کلینی، محمد بن یعقوب، و آخوندی، محمد. ۱۳۶۳. الکافی. ج ۱. تهران - ایران: دار الکتب الإسلامیه.
- غفاری، علی اکبر، کلینی، محمد بن یعقوب، و آخوندی، محمد. ۱۳۶۳. الکافی. ج ۱ و ۲. تهران - ایران: دار الکتب الإسلامیه.
- غفاری، علی اکبر، و ابن شعبه، حسن بن علی. ۱۳۶۳-۱۴۰۴. تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیهم. ۱ ج. قم - ایران: جماعه المدرسين فی الحوزة العلمیه بقم. مؤسسه النشر الإسلامی
- کاشانی، ملا فتح الله، ۱۳۳۶، تفسیر منهج الصادقین، ج ۹ و ۱۳، تهران، چاپ سوم.
- کریم پور، سیران، کریمی نیا، محمد مهدی، انصاری مقدم مجتبی، ۱۴۰۱، ولایت مداری از دیدگاه نهج البلاغه با نگاهی به رفتار و گفتار شهید قاسم سلیمانی، مجله پیشرفت های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، شماره ۴۶.
- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۳۶۳، ج ۲، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ایران.
- متقی، علی بن حسام الدین، کنز المعال فی سنن الاقوال و الافعال، دار احیاء التراث العربی، بیروت، لبنان، ۱۴۳۱ هجری قمری، ج ۱۶، ص ۲۴۸
- مجلسی، محمد باقر، ۱۴۰۳. بحار الأنوار. ج ۲. بیروت - لبنان: دار إحياء التراث العربی.
- محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۸۱، منتخب میزان الحکمه، قم، دارالحديث.
- محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۸۹، تحکیم خانواده از منظر قرآن و حدیث، ترجمه رضا شیخی، قم نشر موسسه علمی فرهنگی دارالحديث، ج ۲
- مصباح یزدی، محمد تقی، آموزش عقاید، ج هفدهم، تهران، امیر کبیر.
- مطهری، مرتضی، ۱۳۶۳، حماسه حسینی، ج ۱، صدرا، تهران، چاپ چهل و هفتم.
- مطهری، مرتضی، ۱۳۶۹، ولاءها و ولایت ها، تهران، نشر آثار شهید مطهری، چاپ اول.
- مظلومی مراغه ای، مجتبی، ۱۳۹۴، خواص از منظر قرآن کریم، مدیریت حوزه های علمیه، مرکز آموزش های تخصصی تبلیغ
- مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی رحمه الله، جایگاه زن در اندیشه امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۴.
- نوری، نجیب الله، ۳۹۶، عوامل و ساختار انگیزش رفتار انسان در اندیشه علامه طباطبایی، روانشناسی و دین، ش ۴۰، ص ۵-۲۲.